

מבוסס על לקו"ש ג/1007 קפיטליזם לא חזירי: מה המשנה הכלכלית-מדינית של התורה?

שני קבצנים יושבים על יד הוותיקן ברומא, אחד עונד מגן דוד והשני את הסמל הנוצרי. הנוצרים המבקרים שם מסיטים את המבט מהיהודי ומעניקים מטבע יפה לנוצרי. פעם יוצא האפיפיור בעצמו לטייל ורואה איך כולם מדלגים על היהודי ומעניקים כפול לשני. הוא ניגש ליהודי ואומר באמפתיה: "זה לא המקום בשבילך, הם רואים את הנוצרי ונותנים לו, לך למקום אחר וייתחסו אליך יפה".

היהודי מהנהן בראש ולוחש לקבצן השני: "משה, אתה שומע? הגוי הזה רוצה ללמד אותנו שיווק...".

מכל דבר בעולם אפשר להרוויח כסף: מנדל"ן, ממטלטלין, מזהב, מזבל, ממים או מעפר. חוץ מדבר אחד: מכסף. הדבר היחיד שאסור ליהודי לסחור בו הוא כסף מזומן. אם שכן דופק בדלת הבית שלך ומבקש בהיסטריה הלואה של 10,000 שקל לחודש ימים. אתה חושש להלוות לו כי שמעת כל מיני שמועות על המצב שלו ואז עולה לך רעיון: בוא נעשה עסק, אני אתן לך את הכסף ואתה תוסיף לי חמישה אחוז ריבית וככה שנינו נצא מרוצים. ובכן, זה אסור מהתורה באיסור גמור.

יתירה מכך: גם במקרה שהמלווה תכנן לעשות השקעה כלשהי עם הכסף ועכשיו מפסיד את הרווח שהיה יכול להשיג, או אפילו אם הכסף שלו מושקע בתוכנית חיסכון בבנק וכל מה שהוא מבקש זה לקבל בחזרה את אחוזי הריבית שהיה יכול להרוויח בבנק – אסור מדאורייתא באיסור גמור.

התורה מצווה אותנו, מצד אחד, להיות אכפתיים ולהעניק גמילות חסד. זאת לא זכות או רשות, אלא חובה המוטלת עלינו. ומצד שני, אסור לדרוש על זה אגורה ריבית אלא להלוות את הכסף לשם שמים. וכדי שזה יהיה ברור, התורה חוזרת על מצוות גמילות חסד ואיסור ריבית שלוש פעמים: בפרשת משפטים, בפרשת כי תצא, ובפרשה שלנו, בהר.

1. ויקרא כג: וכי ימוך אחיך ומטה ידו עמך - והחזקת בו! ... [אבל] אל תיקח מאתו נשך ותרבית ויראת מאלוקיך וחי אחיך עמך. רש"י: לפי שדעתו של אדם נמשכת אחר הריבית, וקשה לפרוש הימנו ומורה לעצמו היתר בשביל מעותיו שהיו בטלות אצלו [שאינו יכול לעשות סחורה בכסף כשהוא אצל הלווה] הוצרך לומר: 'ויראת מאלוקיך'.

רש"י מחפש את ההסבר לכך שהתורה מזהירה אזהרה חריגה: "ויראת מאלוקיך". ומפרש שהמלווה מורה לעצמו היתר כיון שהיה יכול לעשות מסחר עם הכסף הזה, ולכן התורה מזהירה שלא להתחכם ולהרוויח מהלוואה, אלא מצווה לתת לשם שמים.

והשאלה המציקה היא מדוע? מה ההבדל בין כסף לכל שווה כסף שמותר לי להרוויח עליו? למה מותר לי להשכיר בית, רכב, בגד (שמלת כלה וכדומה), מכונות שונות ולדרוש דמי שכירות ושאלה, אבל אסור לי להשכיר את הכסף תמורת דמי שימוש חודשיים? הגמרא מספרת כי אחד האמוראים החשובים 'נכשל' בשאלה הזו בדיוק:

בבא מציעט סט: רב חמא היה משכיר זוזים תמורת פשיטא [מטבע קטן] ליום. לימים, כלה כספו [כמו שאמר חז"ל שאין ברכה בעסקי ריבית]. רב חמא סבר: מה שונה הכסף מהמחרשה? ו[אולם] זה אינו נכון. המחרשה חוזרת בעין ויש לה פחת ידוע, והכסף אינו חוזר בעין ואין לו פחת ידוע.

החלוקה העקרונית היא שהמחרשה חוזרת כפי שהיא ומתבלה מהשימוש בה ולכן התשלום הוא דמי שימוש ובלאי. הכסף, לעומת זאת, אינו חוזר כפי שהוא ואינו מתבלה מהשימוש בו ולכן אין סיבה לדרוש עליו רווח. ואולם, כמובן שהדברים קשים מאוד להבנה: הרי גם הכסף מופסד כתוצאה מההלוואה, שהרי כדברי רש"י לעיל, "המעות בטלות אצל הלווה" ואינן משמשות לסחורה ולרווח עבור המלווה. ומה אפוא הסיבה שהתורה אסרה את סוג המסחר הזה?

הנה תמיהתו של האברבנאל, מי שהיה שר האוצר בכמה מהמדינות החשובות בעולם, בספרד, בפורטוגל ובאיטליה, והכיר היטב את העולם הפיננסי הממונף שכולו מתנהל על הלוואות והחזרי ריבית, ולכן לא הבין למה היהודי אסור בסוג מסחר בסיסי כזה.

אברבנאל תצא התשובה הרביעית: הנשך איננו דבר בלתי ראוי, כי האנשים עם ממונם כספם וזהבם ותירושם ודגנם ראוי שירוויחו, ואם אדם אחד ביקש מאדם אחר מעות לעסוק בסחורה ויחשוב להרוויח באלף שילווה לו מאתים - מדוע לא ייתן למלווה מנה? כמו שהאדם אינו מחויב לתת מעותיו לאחר [כי אם דרך צדקה וחסד] ככה אינו מחויב להלוות מעותיו או תבואתו חנם [בלי רווח]?

חשוב להוסיף ולהדגיש כי **עיקרו של איסור ריבית נותר רלוונטי כיום** – לאחר תקנת שטר היתר עסקה, ולכן התמיהה העומדת לפתחנו רלוונטית ביותר. נסביר: במשך השנים התרחב תחום הפיננסי והוקמו חברות למתן הלוואות לליווי עסקי. וכאן חלו שני שינויים מהמקרה המתואר בתורה: א. מדובר **בחברות עסקיות** כמו בנקים וכו' שכל מטרת קיומן הוא מתן הלוואות בריבית ולכן אי אפשר לדרוש מהן להלוות לשם שמים, שהרי זה דרך קיומן. ואילו התורה מדברת על אדם פרטי ששומע על חבר שנקלע למצוקה ולכן נדרש ממנו להרבות חסד. ב. העולם הכלכלי צועד על הלוואות וקם בזכותן. לא מדובר על הלוואה לאדם מתמוטט וזועק להצלה, אלא לעסק שקם בזכות הלוואה או בית ונכס שנקנה בכספי משכנתא ולכן סברה לחלק שמגיע למלווה להנות מהרווחים שיעשו בזכות כספו.

כאן באו הפוסקים במהלך הדורות ותיקנו שטר "היתר עסקה" שמאפשר להלוות בריבית. ההיגיון (בקצרה) מאחורי השטר הוא שכיון שההלוואה נלקחת לצורך בניית עסק ועשיית רווח, המלווה הופך להיות שותף עם הלווה בהקמת העסק או קניית הבית ומקבל אחוזים מתוך הרווח העתידי. וכך אין זה דמי הלוואה אלא כעין שותפות עסקית (וראו בהערה¹).

אחר כך הלכו הפוסקים צעד נוסף וקבעו שגם הלוואות לצורך קיום ומחיה (כמו אוברדראפט בבנק) שאינן מייצרות רווח, מותר ללוות אותן בעסקה. שכן: א. מדובר בהלוואה מחברה ולא מאדם פרטי. ב. בזכות ההלוואה יכול הלווה לעבוד לפרנסתו ולהרוויח וכך המלווה נעשה שוב שותף ברווחים שלו.

הנה דברי השואל ומשיב, רבי יוסף שאול נתנזון, מגדולי הפוסקים בגליציה לפני כ-150 שנה: **ש"ת שואל ומשיב א סימן קס:** נשאלתי ממלמד שאין לו מסחר, רק מה שמקבל שכירות המלמדות, ועתה צריך להשיא בנו ואין לו להשיאו, ושאל אם מותר לו להלוות על היתר עסקה, כיון דעיקר עסקה הוא חצי הלוואה וחצי פיקדון למסחר והרווח הוא לאמצע... והוא אין לו מסחר? [תשובה:] המלמד שפרנסתו מהמלמדות ואם לא יהיה לו מה לאכול, לא יוכל לעבוד עבודת המלמדות ולא ירוויח פרנסתו, ואם כן שפיר נקרא היתר עסקה... שאותו מעות היו לו עזר שיוכל להרוויח פרנסתו.

יוצא מכאן שעיקרו של איסור ריבית רלוונטי גם בימינו. שכן כאשר מדובר בהלוואה פרטית בין שני **ידידים** וההלוואה מיועדת **להציל מהתמוטטות** – ברור שעדיף לחזור לעיקר דברי התורה ולגמול חסד לשם שמים בלי להסתמך על רווחים מהיתר עסקה. הנה הדגשתו המפורשת של החפץ חיים:

קונטרס אהבת חסד פרק טו: להוציא מדעת היצר שמתפשט... שתכף כשיש לאדם מעט מעות... הוא לא מלווה אותם לשום אדם אלא מוליך אל המלווה בעיר שמלווה על אחוזים כדי שמעותיו יעלו רווח... ובזה נתמעטה מדת החסד מהעולם... אחי ורעי, לא זה הדרך שבחר ה'... הלא אם יש בכוחו להלוות לאיזה איש שמפורסם כלוה בטוח או על משכון טוב... הלא מחויב להלוות לו לפי כוחו.

וכיון שכן, שבה ועולה השאלה הראשונה, למה באמת לוותר על הרווח? מדוע כל סוגי המסחר בעולם מותרים, חוץ ממסחר בכסף מזומן תמורת רווח אחוזים?

אנחנו רוצים לדבר על שני היבטים מאחורי איסור ריבית: היבט ארצי מרתק שעוסק בחלוקת העושר ובדרך ניהול הכסף העולמי. והיבט אחר, רוחני, מרומם ומעצים שעוסק בחובת האדם להיות פעיל

¹ ואף שהלווה עשוי להפסיד את הכסף ולמה משלם אחוזים למלווה? לכן בתוך שטר העיסקה תיקנו הגנות על המלווה: הלווה אמור להישבע ולהוכיח שהוא לא טעה בשום שלב עסקי, וכיון שהוא אינו רוצה להישבע ואינו יכול להוכיח כך, לכן הוא מחויב להעניק למלווה את חלקו בכל מקרה. אכן היו מקרים שלווים בהיתר עסקה הפסידו את הכסף ופנו לבית המשפט בארץ שהם לא רוצים לשלם את העסקה, ואולם בית המשפט דחה אותם בתואנות שונות, כמו שהוא אינו מוסמך להשביע וכו'.

ויצרני בכל רגע מימיו. הייחודיות של השיעור תהיה בכך שהוא מציג את העושר הרעיוני של התורה, בהיותה ארצית ומעשית עד אין קץ ובמקביל רוחנית ומרוממת עד אין שיעור.

ב. הגמרא במסכת גיטין מספרת כמה סיפורים על תקופת החורבן הנוראה שכלתה את ירושלים. אחד המחרידים ביניהם (גיטין נח): מעשה באדם שעבד בנגרות עץ ולקח עוזר שיעבוד עמו. פעם נקלע בעל המפעל לקשיים כספיים וביקש הלוואה מהעוזר שלו. העוזר ביקש מהבוס לשלוח אליו את אשתו והוא ייתן לה את הכסף. אשת הנגר הלכה אליו והתעכבה אצלו שלושה ימים. הנגר שאל את העוזר מה קרה, והוא היתמם ושיקר שהיא עזבה אותו מיד וכנראה התעכבה אצל מישהו אחר. העוזר הוסיף שלדעתו כדאי לו להתגרש ממנה. הנגר התמים לא הבין עם מי יש לו עסק, שמע לעצתו ובתמימותו ביקש שוב הלוואה מהעוזר כדי לשלם את דמי הכתובה. זה גירש אותה והלכה ונישאה לעוזר. הגיע יום הפירעון של ההלוואה ולא היה לנגר להחזיר, הוא נאלץ להפוך להיות משרת בבית העוזר שלו ולשמש אותו ואת אשתו לשעבר. מסיימת הגמרא: "היו עיניו נושרות דומעות ונופלות בכוסות שלהן ועל אותה שעה נחתם גזר הדין של ירושלים".

הסיפור הזה מציג במלואו העוצמה את הבעיה הגדולה של **ניהול הכסף**. את מה שקרל מרקס כינה: מצוקת "מעמד הפועלים" ו"חוק הדלות הגוברת". כבר אלפי שנים מתמודד העולם עם השאלה הכלכלית, איך לנהל את הכסף. משום שלא כל האנשים מוכשרים באותה מידה, יש עשירים ויש עניים והעניים סובלים משתי בעיות קיומיות: א. אין להם מספיק אמצעים כדי להתקיים ולקבל שירותי בריאות ולהעניק חינוך לילדיהם. הבעיה הזו קיימת עד היום אפילו בארצות הברית העשירה כשעשרות מיליוני בני אדם לא מסוגלים לרכוש ביטוח בריאות בסיסי (ועכשיו בימי הקורונה, המגזרים הללו - בעיקר האפרו-אמריקני - חוטפים שבעתיים).

ב. הבעיה השנייה היא "חוק הדלות הגוברת". כלומר: העניים הופכים להיות יותר ויותר עניים, משום שהעניים **תלויים בעשירים** והעשירים רוצים לצמוח וזה על חשבון העניים. נחשוב על עיירה של מאה איש שכל אחד מחזיק בית ומגרש שירשו מהוריהם. כולם הולכים לעבוד אצל העשיר של העיירה, אבל כיון שהוא רוצה להיות יותר עשיר, והוא מונופול ריכוזי שכולם עובדים אצלו, אז הוא מוריד להם מהשכר. ולאחר שהוא מוריד להם מהשכר, הם לא יכולים לחתן את הילדים, ואז הם צריכים הלוואה. וממי לוקחים את ההלוואה? מהעשיר. הוא תובע מהם ריבית קצוצה ודורש מהם את הבית כשעבוד עבור ההלוואה והריבית, והיא אוכלת להם את הקרן עד שהם נאלצים לוותר על הבית. אחרי כמה שנים מחליט העשיר לסגור את המפעל ולעבור לחוץ לארץ כי שם הוא משלם פחות מיסים וכך העניים נשארים בלי עבודה ובלי בית שכבר משועבד לנושה מחוץ לארץ.

אז מה עושים? מי יגן על העניים? הפתרון של קרל מרקס היה סוציאליזם שהפך בגרסתו הקיצונית לקומוניזם: הסוציאליזם שואף **להעביר את בעלות הכסף לידי המדינה** (ראו בהערה²). האדמה שייכת לכולנו ולכן נהפוך להיות כולנו בעלים משותפים של ההון. המדינה מלאימה את הנכסים וכך רווחי ההון מתרכזים בקופת המדינה והיא יכולה להעניק הזדמנות שווה לכולם, עניים ועשירים.

מה עמדת התורה על השיטה הזו? המשנה מתייחסת לכך במפורש כבר לפני אלפיים שנה. בהשגחה פרטית זה גם הפרק בפרקי אבות שנלמד בשבת הקרובה:

2. אבות ה': ארבע מדות באדם: האומר שלי שלי ושליך שלך - זו מדה בינונית ויש אומרים זו מדת דום. 2. שלי שלך ושליך שלי - עם הארץ. 3. שלי שלך ושליך שלך - חסיד. 4. שלי שלי ושליך שלי - רשע.

בואו נלמד את המשנה מהסוף להתחלה: המשנה מציגה 4 שיטות לניהול ההון והשיטה האחרונה היא המושחתת מכולן. זאת השיטה במדינות הטוטליטריות, הדיקטטורות, בהן אדם מושחת אחד גוזל הכול: "שלי שלי ושליך שלי - רשע". הגישה שלפניה היא הגישה הנגדית, זו הנעלית של ימות המשיח: "שלי שלך ושליך שלך - חסיד", העשירים מסתפקים במועט ונותנים את הלחם שלהם לזולת.

² הסוציאליזם דורשים להחזיק את **מאגרי הייצור העיקריים** (תעשייה, גז, נפט וכו') בידי המדינה, אבל הקומוניזם גרס כי המדינה אמורה להלאים את **כל הרכוש** וכולם יחיו בשותפות.

ובתווך עומדות שתי השיטות האמצעיות שקורעות את העולם: הגישה הסוציאליסטית-קומוניסטית אומרת: "שלי שלך ושלי שלי". זה חזון אוטופי של משק משותף שמנוהל בידי המדינה וכך יש מספיק משאבים לתת לעניים את כל מה שהם צריכים. אולם האם זה מעשי?

אומרת המשנה: **"עם הארץ" ומסביר הברטנורא: שנהנה ומהנה בשווה וזהו ישובה של הארץ ... אבל אין בו חכמה להבדיל בתיקונים הראויים.**

לכאורה הוא "עם הארץ", כלומר, הוא מעורב ביישובה של הארץ ומלא כוונות טובות, אבל האמת היא שהוא "עם הארץ", מלשון בור והדיוט. כי הוא שוכח את הכלל האנושי הכי בסיסי: אנשים רוצים לשגשג ואילו הסוציאליזם פוגע ביצרנות וביזמות. האדם הוא יצור אינדיבידואלי, ייחודי, שרוצה להביא את הכישרון שלו לידי ביטוי ולצמוח, ואולם הוא לא יעבוד בשביל אחרים. הוא לא יקום בבוקר בשביל לפרנס את המדינה.

ואכן, נעבור בכל התנ"ך ונראה שהתורה המציאה את הקפיטליזם. התורה מספרת רק על קניין פרטי ובכל התנ"ך אין מושג של משק משותף. התורה משבחת את כל אחד מהאבות שהיה עשיר וסחר ברעיית צאן ובעבודת אדמה והפך לסמל של שגשוג כלכלי. מנגד, שניים מהסיפורים החמורים ביותר בתנ"ך הם על מלך שהעז לקחת משהו שלא שייך לו והוא נענש במלוא החומרה: הסיפור על אחאב ואיזבל שלוקחים את השדה "נחלת אבות" של נבות היזרעאלי, ו(להבדיל) משל כבשת הרש על דוד המלך שלקח את בת שבע. ניתן לקבוע כי התורה חוששת מריכוז העושר בידי קבוצת פקידים ודוגלת בפזורה לקניין הפרטי ולשוק החופשי. (ראו תוספת מעניינת בהערה³).

אבל רגע, מה נעשה עם ה"קפיטליזם החזירי"? מה הפתרון לבעיית "חוק הדלות הגוברת" של מרקס שאומר שאין לעניים עתיד? שהם נרמסים ברגלי החמדנות של העשירים?

בואו נחזור לשורה הראשונה של המשנה באבות: "האומר שלי שלי ושליך שלך - זו מדה בינונית, ויש אומרים זו מדת סדום". זאת הגרסה הברורה של הקפיטליזם: אני אדאג לעצמי ואתה תדאג לעצמך וכל אחד ישגשג בהתאם לכישרונות שלו. אבל עמדת המשנה לא ברורה: איך מביאה בהמשך אחד שתי עמדות כה קוטביות: זו "מדה בינונית" או "זו מדת סדום"? ראיתי פעם הסבר מופלא: הקפיטליזם בגרסתו הבסיסית הוא "מדה בינונית", אבל כאשר לא מרסנים אותו עם פיקוח ממשלתי הוא הופך להיות "מדת סדום". החמדנות מעבירה את העשירים על דעתם והם מאבדים את החמלה.

ברטנורא שם: 'ויש אומרים זו מדת סדום' - קרוב הדבר לבוא לידי מדת סדום, שמתוך שהוא רגיל בכך, אפילו בדבר שחבירו נהנה והוא אינו חסר - לא ירצה להנות את חברו.

איך נראה קפיטליזם מתוקן? שוק חופשי עם חמלה וצדק? כעת נשוב אל פרשת השבוע: הפרשה הקצרה הזו היא הפרשה ה-32 בתורה, היא הלב של התורה ובה מתגלה הלב היהודי: התורה מציגה שיטה כלכלית שעומדת על שלוש רגליים ובה יכולים העניים לשמור על כבשת הרש שלהם ולנסות להתחיל מחדש יצרנות ורווח: **1. שמיטה. 2. יובל. 3. ריבית.**

1. שמיטה: הרגל הראשונה של הקפיטליזם המרוסן אומרת שפעם בשבע שנים, העשירים מפקירים את השדות שלהם ומאפשרים לעניים להיכנס ולקחת מגידולי הארץ ככל שברצונם. כך העשירים עוצרים לשנה שלמה את הרדיפה החמדנית ונזכרים שכולנו ערבים זה לזה.

3. כלי יקר דברים לא, יב: שנת השמיטה גורמת ההקלה והשלום ... כי כל דברי ריבות נמשכים ממידת 'שלי-שלי' זה אומר 'כולו שלי' זה ואמר 'כולו שלי' ובשנה השביעית הכול שווים.

³ להעיר שה'סוציאליסט' הראשון בהיסטוריה היה יוסף הצדיק. בסוף פרשת וייגש מסופר שהמצרים ביקשו מיוסף לחם בשנות הרעב והוא בתמורה דרש מהם את כל הרכוש, עד שהלאים את כל רכוש המדינה והכניס אותו לרשות פרעה. כיצד מסתדר עם האמור כאן? יתכן בדא"פ: א. מצרים הייתה שרויה בתקופת משבר שנות הרעב הקשות, ואולי יוסף חשב שבתקופת משבר, טוב שהמשק ינהל בידי המדינה או לפחות שכל הרווחים יוכנסו לקופת האוצר. ב. גם שם מדגישה התורה שיוסף השאיר את המצרים כאריסים שמקבלים לעצמם שמונים אחוז מהרווח ומשאירים לפרעה רק עשרים אחוז. ומפורש כדברנו שהאדם מוכרח להרוויח לעצמו. ג. בפנימיות העניינים מבואר (אור התורה מקץ שמג, ב) שיוסף הלאים את רכוש מצרים כדי לתקן הניצוצות שהתרכזו שם וכו'.

2. **יובל:** זה כבר פתרון מדהים. פעם בחמישים שנה, כל העבדים משתחררים לבתיהם וכל הקרקעות **שבות לבעלים המקוריים שלהם**. כל משפחה בארץ ישראל נחלה קרקע ששייך לה ואולם במשך השנים קרה שאדם הפך להיות עני ומכר את הקרקע שלו, וכאן קובעת התורה כי "הארץ לא תימכר לצמיתות", הארץ נמכרת עד ל(מקסימום) ארבעים ותשע שנים, ובשנת היובל חוזרות כל הקרקעות לבעלים המקוריים. וכך כל אדם מקבל הזדמנות שנייה לנהל קרקע יצרנית לשוב ולגדל עליה תוצרת חקלאית. במקביל, העשירים נשארים עם כל המטלטלים והנכסים האחרים ויכולים להמשיך לשגשג.

מורה נבוכים ג,לט: המצוות אשר ספרנום בהלכות שמיטה ויובל ... הם עיון בתיקון הפרנסה והכלכלה על ההתמדה [שהקרקעות יתמידו אצל בעליהם המקוריים], היות הארץ כולה שמורה לבעלים ואי אפשר בה מכירה לצמיתות ויישאר ממון האדם שמור עליו ועל ירשיו.

כך מבארים המפרשים את המילה הנהדרת: "וקראתם **דרור** בארץ". בשנת היובל יוצאים העניים לחרות ומשתחררים מעול העשיר. הם מקבלים הזדמנות שניה לממש את הפוטנציאל שלהם. **רמב"ן שמות ל,כג:** 'דרור' לשון 'נקיות' [כמו 'מר דרור' שהוא תבלין נקי וטהור] ... שיהיו בעלי הארץ נקיים מעבדות ומכל שעבוד בגופם ובארצותם.

3. **ריבית:** כאשר עני נקלע לקשיים כלכליים, מוטל על השכנים לגמול עמו חסד ולהלוות לו די מחסורו. ובאשר למה ששאלנו בהתחלה, מדוע דווקא כסף צריך להלוות בלי רווח? התשובה ברורה: כי **כסף זה חיים**. כאשר יהודי מתגלגל למצב קיצוני כזה שהוא מבקש הלוואה, לא יתכן שחבר יחשוב על רווח. זה הרגע בו חלה חובת הערבות ההדדית ולראות את הצרה שלו כאילו זו הצרה שלי עצמי.

רש"י וספר החינוך מוסיפים עוד רעיון כואב ונכנס לעצמות: התורה קוראת לריבית בשם "נשך", שכן הריבית היא כמו נשיכת עקרב. ברגע הראשון אתה מרוצה וחושב שלא קרה כלום, אבל הארס עולה למוח ואז זה מאוחר מדי ל"ע. וכך אדם שלוקח הלוואה בריבית הוא מבסוט. הוא יוכל לקחת את כל המשפחה לטיול בחו"ל אחרי הקרונה. אבל כשההלוואות נערמות והריביות מצטברות, הוא עלול ח"ו לאבד הכול, גם את המינימום שהיה לו. ולכן התורה אוסרת זאת בחומרה.

חינוך מצוה סח: האל הטוב ... ציווה להסיר מכם **לבל יבלע האחד את חברו ... עד שיימצא ביתו ריקן מכל טוב כי כן דרכה של ריבית ומפני זה נקרא 'נשך'**.

עד כאן הסבר אחד מאחורי מצוות הפרשה ואיסור ריבית. ומכאן לרעיון אחר ומפתיע, מחוץ לקופסה, שיש בו העצמה ודחיפה אמיתית קדימה, כפי שהציג פעם הרבי מליובאוויטש בשיחותיו הקדושות.

ג. התורה מתחילה באות ב', "בראשית", ולא פותחת מההתחלה ממש, באות א'. מדוע? בפרט שהייתה יכולה להתחיל ולומר "אלוקים ברא בראשית", וכך הייתה מתחילה מ-א? והרי כך בדיוק מתחילות עשרת הדברות: "אנוכי" ב-א? מדוע מתחילה התורה באות השנייה?

אדמור"י חב"ד מסבירים כי התורה שלנו היא רק התורה השנייה, היא התורה המעשית והארצית שמדברת במונחים המציאותיים שלנו. ואולם כל דין בתורה יכול להילמד גם במשמעות רוחניות כפי שהוא נלמד בגן עדן (וכמה מתאים להזכיר את זה בערב ל"ג בעומר). גם איסור ריבית נושא משמעות רוחנית מרתקת. נפתח כרגיל עם סיפור נפלא:

את הסיפור הבא שמעתי מהרב שמואל רבינוביץ, רב הכותל והמקומות הקדושים: יש לו ידיד חשוב בקנדה בשם ג'רי גרפסטיין והוא סנאטור ותיק בפרלמנט הקנדי. לפני כמה שנים, גרפסטיין התקשר להזמין את הרב רבינוביץ למסיבת יום ההולדת ה-80 שלו. הרב לא היה יכול לצאת מהארץ והסנאטור ביקש להתברך מהרב בטלפון. הוא סיפר שהוא מתחיל כעת פרויקט חדש בהשקעה כספית ענקית של הפצת עיתונים בסינית וביפנית.

הרב רבינוביץ השתתק. הסנאטור שאל למה הוא שותק, והרב ענה כי הוא אינו יודע מה מברכים אדם בן שמונים שמתחיל פרויקט ענק. הסנאטור צחק וביקש לספר לו סיפור: מדי עשור בחיי, הייתי חוטף משבר קשה ומתקשה לקום מהמיטה. הייתי שואל את עצמי מה הספקתי בחיי? אחרים עשו הרבה יותר וכו'. כשהגעתי ליום ההולדת החמישים נפילתי במשבר קשה ולא הצלחתי להמשיך בסדר היום.

אשתי שכנעה אותי לנסוע אל הרבי מלובאוויטש בברוקלין. פגשתי את הרבי, אך לא העליתי ישירות את הנושא. הרבי ברגישותו הרבה חש במצוקה ושאל מה מעיק עלי? ענית. הרבי נעשה רציני ושאל אם אני יודע תנ"ך? ענית: מעט. הרבי שאל מי היה המנהיג הגדול של העם היהודי? והשיב: משה רבנו. אחר כך הרבי שאל האם אני יודע באיזה גיל משה רבנו החל להנהיג? והרבי השיב: "שמונים".

הרבי שאל אותי כיצד אדם בן שמונים מסוגל לקחת על עצמו הנהגת עם מורכב כמו העם היהודי? והרבי השיב תשובה מפעימה: כי משה רבנו אף פעם לא הביט אחורה, הוא אף פעם לא שאל מה כבר עשיתי, אלא מה מוטל עלי לעשות עוד. כל עוד מביט האדם קדימה ושואל מה מוטל עלי לעשות - הוא נשאר צעיר. כשהוא מביט אחורה ומסתפק במה שכבר עשה - הוא הופך להיות זקן. כעת, סיים הסנאטור את סיפורו באזני הרב רבינוביץ, אני חוגג את יום ההולדת השמונים וזאת ההזדמנות עבורי לממש את הוראת הרבי מלפני שלושים שנה...

הבעיה העמוקה עם ריבית היא לא כלכלית, היא נפשית פסיכולוגית. הצרה האמיתית עם ריבית היא לא מה שקורה לעני, אלא מה שקורה לעשיר! מסחר בריבית מייצר גישה של אדם שלא מייצר יותר ונותן לכסף לעבוד בשבילו. העשיר הזה עבד קשה עשרות שנים, הוא אסף מספיק כסף בצד ועכשיו הוא אומר לעצמו 'אני גמרתי לייצר ועכשיו אני מלווה את הכסף בריבית כדי שהוא יעבוד בשבילי'. ולכן מתוך כל צורות ההשקעה, הוא בוחר במסחר בריבית, משום שהרווח שלו הוא כמעט בטוח. יש לו בטחונות ושעבודים והקרן שלו די בטוחה. לעומת זאת, בכל ענף השקעה אחר, כמו בורסה ואגרות חוב, הוא חייב לעמוד עם יד על הדופק כדי להיות מעורב ולראות שאינו מאבד את הקרן.

והיהדות אינה יכולה להסכים לגישת חיים כזו, משום שבתהלים נאמר פסוק חשוב:

4. תהלים קלט, ז: ועל ספרך כולם יכתבו, ימים יוצרו ולא אחד בהם.

דוד המלך מלמד אותנו שכל יום הוא משימה. החיים הם סך המשימות שנועדו לנו וכל יום הוא קריאה למשימה חדשה. יתירה מכך: דוד המלך אומר במקום אחר: "ימי שנותנו בהם שבעים שנה ואם בגבורות שמונים שנה", הוי אומר שימי החיים לפי התקן הם שבעים שנה (כמו חיי דוד בעצמו) "ואם בגבורות - שמונים שנה". ואם אדם זכה לגיל שמונים, זאת תגבורת החסדים. פירש הרבי מליבאוויטש ביום ההולדת השבעים שלו: "ואם בגבורות", כאשר אדם מגיע לגיל גבורות, נדרש ממנו להתגבר שבעתיים ולעשות יותר מאשר קודם. שכן ככל שהוא מתבגר הוא מוכר יותר, מוערך יותר ומשפיע יותר ולכן נדרש ממנו לצמוח ולעשות יותר מקודם.

כעת אפשר להבין בעומק יותר את רעיון ההיתר עסקה: המלווה מוגדר כשותף בעסק ויכול (באופן עקרוני) לאבד חלק מהסכום (ראו לעיל הערה 1). ככה הוא נותר פעיל ויצרני ולא משקיף מהצד. שכן לחיות זה לעשות וליצור ובכל יום יותר מאתמול.

החיוב לעשות תמיד נובע משתי סיבות: א. מהימים עצמם. כל יום שקיבלנו תובע שנרים אותו ונרומם אותו ונעניק לו משמעות. הקב"ה לא נתן לנו נשמה בבוקר בשביל שנראה טלוויזיה ונלך לקופת חולים. אלא כדי שכל יום יהיה באמת יום וייצר איזו תועלת שלא הוענקה אתמול.

משל חזק בשם בעלי המוסר: יהודי חשב לעבור לגור בעיר אחרת, אבל טרם קיבל החלטה כזו, נכנס לבקר באותה העיר. בכניסה לעיר עמד בית עלמין והוא נכנס (בסקרנות יהודית) לראות אם קבורים שם צדיקים מכובדים המגנים על העיר. הוא רפרף על המצבות וראה לתדהמתו כי כתוב עליהן מספר שנים קטן. על מצבה אחת נכתב שהאיש חי שלוש שנים. על מצבה שנייה נכתב שהאיש חי ארבע שנים וכן הלאה. הוא נבהל ולא הבין איך נקלע לעיר חסרת מזל שבה כולם מתים צעירים.

הוא צעד לכיוון בית הכנסת והנה הוא רואה כי ההיכל מלא באנשים מבוגרים בעלי זקנים לבנים. הוא ביקש לדעת מה הולך כאן? מישהו התנדב להסביר לו: אצלנו מודדים את שנות החיים בדרך אחרת מהמקובל. כל אדם בעיר מחזיק פנקס ובו ממלא בסוף היום איזה יום היה לו. אם עשה היום דבר

משמעותי הוא רושם וי, ואם לא, רושם איקס. בסוף החיים, עוברים החברא קדישא על הפנקס וסך הימים החיוביים, הוא משך שנות החיים הנכתב על המצבה⁴...

ב. חשיבות העשייה גדולה עוד יותר: משום כוח ההשפעה שלה. איננו יודעים להעריך את השפעת העשייה שלנו וייתכן שדווקא מה שעשינו בגיל זקנה, הוא זה שיותר חותם וישפיע על הדורות הבאים. יתכן שדווקא העצות הטובות שאנו נותנים לילדים בגיל המבוגר או המאמץ הרחני שמתחזק בדרך כלל בגיל המבוגר, עודף הזמן שיש ללמוד ולהתפלל, הוא זה שיוביל אותנו לתשובה ולהתקדמות.

יש לכך דוגמה עצומה מרבן יוחנן בן זכאי: הגמרא אומרת עליו ש"ארבעים שנה עסק במסחר, ארבעים שנה למד וארבעים שנה לימד". אחרי 120 שנה כאלו הוא בוודאי היה יכול להתרווח בכורסה ולומר 'עשיתי מספיק ועכשיו הצעירים ימשיכו'. ואולם בשנות חייו האחרונות פרץ המצור הנורא על ירושלים והעיר שוסעה למחנות ומלחמות היהודים. וכאן מספרת הגמרא כי רבן יוחנן בן זכאי לא וויתר עד הרגע האחרון, הוא התחפש ושכב על המיטה ותלמידיו הוציאו אותו מירושלים כמו אדם מת, ואחר כך קם והלך למחנה הלגיון הרומאי וביקש להקים את "יבנה וחכמיה".

וראו זה פלא: מכל העשייה העצומה של ריב"ז, זו המשפיעה והנצחית ביותר עד היום הזה. דווקא מה שעשה בחודשי חייו האחרונים הוא זה שהציל את עולם התורה מכליה והעניק לו חיי נצח. הזקנה היא לא משהו שצריך לשרוד אותו או לעבור אותו, אלא יתכן שכל החיים היו הכנה לבגרות ולחכמה של ימי הזקנה. ומה שצריך הוא לנצל ולרומם כל יום כזה.

ליקוטי שיחות ג/1010: ריבית פירושה קבלת רווח על הלוואת הכסף, זאת אומרת שהלווה נהנה מכך שפעם היה הכסף שייך לו (אף שעכשיו הוא נמצא לגמרי ברשות הלווה). ואילו שמירת איסור ריבית פירושה, רצון לקבל רווח רק מדבר ששייך לו עכשיו.

ברמה המעשית, זה כדברי הבעש"ט: **צוואת הריב"ש יז:** לא להניח שום יום בלא מצווה, הן מצווה קלה או חמורה [כמו נתינת מטבע לצדקה]... והוא דבר גדול מאוד כי אז ידע שעשה פעולה ביום זה.

**כתיבת הדרשות והשיעורים והפצתם באופן חופשי
מתאפשרת בתמיכתם של שלוחי הרבי ברחבי תבל**

**ובחסותו האדיבה של הנגיד החסידי
ר' שניאור ורעייתו יוכבד שיחיו מינסקי
להצלחה רבה בכל ענייניהם
ולעילוי נשמת מרת
שיינא בעשא בתיה בת יוסף דב**

⁴ אמרה: ישנם שני סוגי לוחות שנה: לוח נתלש ('לוח ציון') שבו תולשים בסוף יום את היום הזה, ובסוף השנה לא נשאר ממנה כלום. ויש יומן שנתי, בו ממלאים כל יום משימות, ובסוף השנה רואים שהייתה כאן שנה...